

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ԿԱՐԳ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԹԱԳԱԻՈՐԱՅ

Օսմանեան թագաւորութիւնը չծագած, Անատոլի Գոնեա քաղաքը թագաւոր և սուլդան կը նստէին տաճիկ ցեղէ մը, որ Սելճուզեան կ'ըսուէր: Անոնց ժամանակը թուրքաստանու երկրէն մեծ իշխան մը Սիւլէյման Շահ անուով փախաւ Ճենկիզ Խանայ ձեռքէն ու ապաստանեցաւ Հայաստան և եկաւ մինչև Հալէպի քովերը մեռաւ: Անոր որդին էր թողուլ նոյն ժամանակուան Գոնեայու Ալայէտտին սուլդանէն տեղ ուղեց, ու բնակեցաւ Գարաճա ըսուած լեռը՝ հետն եղած տներովն, որ 400 էին. իր որդին Օսման անունով, զօրապետ եղաւ Ալայէտտինի: Երբոր Ալայէտտին բռնուեցաւ թաթարներէն, Սելճուզեան թագաւորութիւնը վերջացաւ, անոր իշխանները մէյմէկ ինքնազուխ թագաւոր եղան, որով Օսման ալ գլուխ քայեց և առաջին թագաւոր եղաւ Օսմանցոյ:

Սուլդան Օսման Ա Ղազի, ծնաւ յամին 1259, թագաւորեց 43 տարուան, նստաւ 27 տարի, և մեռաւ 70 տարուան: Գոնեա դրաւ թագաւորութիւնը յամին 1299, տիրեց Յունաց կայսերութեան երկիրներուն՝ մէկ կողմանէ մինչև Սև ծով, և միւս կողմանէ մինչև Պրուսա ու Էնի-չէհր: Տաճիկ Սելճուզեանց տէրութեան երկիրներովը մեծցաւ, և եկաւ

միանգամայն Օսմանցոց ցեղին գլուխը և թագաւորութեան հիմնադիրը: Մեռաւ բնական մահուամբ յամին 1325, և կ'ըսեն թէ մեռած ժամանակը քոջն ստակ մը չգտնուեցաւ:

Սուլդան Օրխան Ղազի, Օսմանի երկրորդ որդին, թագաւորեց 46 տարուան յամին 1325, նստաւ 35 տարի, մեռաւ 81 տարուան: Ինքն հաստատեց Ենիչէրի զօրքը, և առաջին սուլդանն եղաւ որ կոչուեցաւ փառիչախ: Մեռաւ բնական մահուամբ յամին 1359: Ասոր օրն Օսմանցիք տիրեցին Նիկովիդիոյ, Նիկիոյ, Բիւթանիոյ մնացած մասին, փոքր-Ասիոյ մեծագոյն մասի մը, Թրակիոյ, Պուլլարիոյ, և հասան մինչև Կոստանդնուպօլսի արուարձանները: Սուլդան Օրխան Գոնեայէն թագաւորութեան աթոռը փոխադրեց Պրուսա և հօն թաղուեցաւ:

Սուլդան Մուրատ Ա Ղազի խիւտաւ վէնտիկեար, Օրխանի երկրորդ որդին, թագաւորեց 35 տարուան յամին 1359, նստաւ 31 տարի, մեռաւ 66 տարուան: Տիրեց Ադրիանուպօլսի, և տէրութեան մայրաքաղաքն ըրաւ զայն: Երեսունը եօթը պատերազմ տուաւ քրիստոնէից դէմ, որոնց զաշնակցեր էին Սերուիացիք, Պուլլարք և Մաճառք, ու մեծ յաղթու-

Թեան մը երկրորդ օրն, երբ պատերազմին զաշան այցելութեան եկեր էր, Քոստայի մօտ, Սերուխացի իշխան մը, Միւլը Քանովիչ, քովը մօտեցաւ ու դանաւ ի՞նչ զարկաւ սպաննեց զինքը յամին 1389:

Սուլդան Պայէզիտ Երլտըրըմ, կամ Սուլդան Պայէզիտ Ա, որդին Մուրատայ Ա, Թագաւորեց 31 տարուան յամին 1389, նստաւ 14 տարի, և մեռաւ 45 տարուան: Թագաւորելուն պէս խրդղել տուաւ իր անդրանիկ եղբայրը, որ տէրութիւնն առնուլ կ'աշխատէր: Կոստանդնուպօլսի վրայ եկաւ պաշարեց, և ընելով որ Մաճառները Նիկոպօլիսը պատեր են 130 հազար զօրքով, թողուց Կոստանդնուպօլսի պաշարումը, հասաւ վրանին և յաղթեց անոնց, որով ըսուեցաւ Երլտըրըմ: Սակայն 1էնկ-թիմուրընդհատեց Պայէզիտի յաղթութիւնները, գերի բռնեց զինքը, և երկաթի վանդակի մէջ դրած հետը կը պարտցունէր մինչև որ մեռաւ յամին 1403:

Սուլդան Սիւլէյման Ա, նստաւ Թագաւոր Ազրիանուպօլիս յամին 1403, մինչդեռ իր եղբայրը Մուսա Թագաւորեց Ասիա: Թամին 1410 Մուսայաջողեցաւ բռնել ու խղղել տալ իր եղբայրը Սիւլէյման:

Սուլդան Մէհմէտ Ա Չէլէպի, աթոռէն վար առաւ Մուսան օգնութեամբ Կոստանդնուպօլսի Մանուէլ կայսեր, Թագաւորեց 36 տարուան, նըստաւ 8 տարի, ապրեցաւ 43 տարի: Այս Մէհմէմէտն առաջին եղաւ նաւատորմից կազմելու Թուրքիոյ: Մեռաւ բնական մահուամբ Ազրիանուպօլիս յամին 1421:

Սուլդան Մուրատ Բ Արդար, Թագաւորեց 18 տարուան յամին 1421, նստաւ 30 տարի ու կէս, մեռաւ 49 տարուան: Անուանի եղաւ օսմանեան Թագաւորաց մէջ, հարկատու ըրաւ Պոսնիան, բայց իրեն դէմ ելան Յովհաննէս

Ունիատ և Աբանտէրպէկ: Մուրատ երկու անգամ հրաժարեցաւ Թագաւորութենէ տեղը զնելով իր որդին, առաջին անգամ սրտին ցաւէն՝ կրած պարտութեանցի համար, որ տուին Եպիստոսի և Ալպանիոյ իշխանները. երկրորդ անգամ՝ սիրելով խաղաղ ու հանդիստ կեանքը: Երրորդ անգամ մ'ալ աթոռ ելաւ իշխանաց աղաչելովը. ու մեծ յաղթութիւն ըրաւ, և կաթուածէ զարնուելով մեռաւ խնճոյից մէջ, յամին 1451:

Սուլդան Մէհմէմէտ Բ Ֆաթիհ, կամ Էպիւլ Ֆէթիհ Ղազի, Թագաւորեց 21 տարուան յամին 1451, նստաւ 31 տարի, և մեռաւ 53 տարուան: Օսմանեան Թագաւորաց մէջ ամենէն քաջն եղաւ. առաւ Կոստանդնուպօլիսը յամին 1453 մայիսի 29: Յանկարծական բայց բնական մահուամբ մեռաւ յամին 1481: Բոլոր իր եղբայրներն սպաննել տուաւ, որպէս զի Թագաւորութիւնը որդւոյն մնայ:

Սուլդան Պայէզիտ Բ Վէլի, անցաւ հօրը տեղն 35 տարուան, յամին 1481. նստաւ 32 տարի, և ապրեցաւ 67 տարի:

Սուլդան Սէլիմ Ա Եափուզ, Թագաւորեց 42 տարուան յամին 1512, նստաւ 8 տարի և 8 ամիս, ապրեցաւ 51 տարի: Տիրեց Եգիպտոսի և անուանեց ինք զինքը ծառայ սուրբ քաղաքացն Մէքքէի և Մէտինէի, և մեռաւ բնական մահուամբ յամին 1520:

Սուլդան Սիւլէյման Բ Սահպագանուն, Թագաւորեց 26 տարուան յամին 1520, նստաւ 48 տարի, և ապրեցաւ 74 տարի: Ասոր պէս բարդաւոր Թագաւոր չէ եղեր օսմանցուց մէջ. տասնկորս մեծ պատերազմներ ըրաւ և յաղթեց, Հոռդոս կղզոյն տիրեց, բոլորն երեք հարիւր վաթսուս և վեց բերդ առաւ, և շատ շէնք շինեց: Մեռաւ հիւանդութեամբ յամին 1566:

Սուլդան Սէլիմ Բ Հալիմ, որդին Սիւ-
լէյմանայ, թագաւորեց 44 տարուան
յամին 1566, նստաւ 8 տարի 5 ամիս
և 15 օր, մեռաւ 52 տարուան: Բարուք
ըրօսասէր էր. Կիպրոսն առաւ վենե-
տիկեցիներէն, բայց Ղէբանդոսի ծովա-
ծոցին դիմացը ծովու վրայ յաղթուե-
ցաւ վենետիկեցիներէն և այլ քրիստո-
նէից նաւատորմէն յամին 1571: Ժան-
տատենդէ (fièvre pernicieuse) բռնուե-
լով մեռաւ յամին 1574:

Սուլդան Մուրատ Գ, թագաւորեց
29 տարուան յամին 1574, նստաւ 20
տարի և 8 ամիս, ապրեցաւ 50 տարի:
Թագաւորելուն պէս սպաննել տուաւ
հինգ եղբարքը, 135 զաւակ ունեցաւ և
հիւժուած մեռաւ յամին 1294:

Սուլդան Մէհմէտ Գ, թագաւորեց
29 տարուան յամին 1594, նստաւ 9
տարի և 2 ամիս, ապրեցաւ 37 տարի և
8 ամիս: Թագաւորելուն պէս սպաննել
տուաւ իր տասն և ինն եղբարքն, որ
մնացեր էին հօրը մահուան ժամանակ:
Հիւանդութեամբ մեռաւ յամին 1603:
Նախ յաղթուեցաւ Եւրոպացիներէն,
եպէն այնպէս յաղթեց անոնց որ 100
հազար մարդ կոտորեց կ'ըսեն: Ասոր օրը
սովորութիւն մտաւ ծխախոտ գործա-
ծել ՚ի Կոստանդնուպօլիս:

Սուլդան Ահմէտ Ա, թագաւորեց 14
տարուան յամին 1603, նստաւ 14 տա-
րի, ապրեցաւ 28 տարի, և չսպաննեց
իր եղբարքը:

Սուլդան Մուսղաֆա Ա, եղբայրն Ահ-
մէտայ, թագաւորեց 25 տարուան յա-
մին 1617, նստաւ 3 ամիս և 3 օր, ետ-
քէն ներքինիք վար իլուցին զինքը թա-
գաւորութենէ, վասն զի ընդունակ չէր
կառավարելու:

Սուլդան Օսման Բ, որդին Ահմէտի Ա,
հօրեղբօրը տեղը թագաւորեց 14 տա-
րուան, նստաւ 4 տարի և 4 ամիս և 10 օր,
ետքէն Ենիկէրինսերը վար առին զին-

քը, ու Ենտի-Գուլէ խեղճամահ սպան-
նեցին, և նորէն Սուլդան Մուսղաֆա
Ա երկրորդ անգամ թագաւոր զրին յա-
մին 1621, որ տասն և վեց ամիս թագա-
ւորելէն վերջը, խենթեցաւ ու դարձեալ
վար առին զինքը:

Սուլդան Մուրատ Գ, որդի Ահմէտայ
Ա, թագաւորեց 14 տարուան յամին
1622, նստաւ 17 տարի, ապրեցաւ 31
տարի: Անգուլթ ու առելի էր ամենուն:
Մահուան անկողնոյն մէջէն հրամայեց
որ սպաննեն իր եղբայրն Իպրահիմ, և
բռնի անկողնէն զուրս ելլել ուզելով
տեսնելու թէ հրամանը կատարուեցաւ,
նոյն տեղն ընկաւ մեռաւ յամին 1640:

Սուլդան Իպրահիմ, զոր մայրն ազա-
տեր էր մահուանէ, թագաւորեց 25
տարուան յամին 1640, նստաւ 8 տարի
և 9 ամիս, ետքը ժողովորդը ոտք ելլե-
լով վար առին զինքը ու սպաննեցին
յամին 1648:

Սուլդան Մէհմէտ Գ, որդի Իպրա-
հիմայ, թագաւորեց 7 տարուան յամին
1648, նստաւ 40 տարի և 7 ամիս, ետ-
քը վար առին զինքը, Աղբիանուպօլիս
պալատան մը մէջ գոցեցին, ուր 5 տարի
և 8 ամիս ապրեցաւ, և 53 տարուան
մեռաւ յամին 1687: Շատ պատերազ-
մներ քրաւ, իր օրը թուրքերն ինչուան
վեննայի պարսպաց տակն եկան, բայց
յաղթուեցան Սոպիեաքի Ղեհաց թա-
գաւորէն:

Սուլդան Սիւլէյման Գ, եղբայր Մէ-
հմէմէտայ Գ, թագաւորեց 47 տարուան
յամին 1687, նստաւ 3 տարի և 8 ամիս,
ապրեցաւ իբր 50 տարի: Զրգողու-
թեամբ մեռաւ յամին 1694:

Սուլդան Ահմէտ Բ, որդի Իպրահիմայ,
թագաւորեց 50 տարուան յամին 1694,
նստաւ 3 տարի և 8 ամիս, 25 օր,
ապրեցաւ 54 տարի, և նախորդին նման
մեռաւ Ղրգողութեամբ յամին 1694:

Մուղան Մուսղաֆա Բ, որդի Մէ-
հէմէտայ Գ, յաջորդեց հօրեղբօրն Ահ-
մէտայ Բ, թագաւորեց 32 տարուան
յամին 1694, նստաւ 8 տարի և 9 ամիս,
17 օր, ապրեցաւ 40 տարի ու 7 օր: Պա-
տերազմեցաւ Մաճառներուն դէմ, ետ-
քէն զնաց Ռուսաց Մեծին Պետրոսի
վրայ, Գարլովիցի դաշնադրութեամբ
հաշտութիւն ըրաւ յամին 1699, և
թագաւորութենէ հրաժարեցաւ՝ իրեն
դէմ ապստամբութիւն մ'եղլելով յա-
մին 1703, ու քիչ ժամանակէն մեռաւ:

Մուղան Ահմէտ Գ, յաջորդեց իր եղբօ-
րը թագաւորելով 30 ու կէս տարուան
յամին 1703, նստաւ 27 տարի և 11 ա-
միս, ետքէն հրաժարեցաւ Եէնիշէրինե-
րուն ապստամբելովն յամին 1730. և
քանի մը տարի զոցուած կենալէն ետև
մեռաւ 67 տարուան: Շուեստաց կարո-
լոս ԺԲ թագաւորին գրգռմամբը Ռու-
սաց Մեծին Պետրոսի դէմ պատերազմ
բացաւ:

Մուղան Մահմուտ Ա, թագաւորեց
35 տարուան յամին 1730, նստաւ 24
տարի, ապրեցաւ 60 տարի: իրեն ժա-
մանակը Պելկրատի դաշնադրութիւնը
կըրուեցաւ: Քարի հիւանդութեամբ
մեռաւ:

Մուղան Օսման Գ, եղբայր Մահմու-
տայ Ա, թագաւորեց 58 տարուան յա-
մին 1754, նստաւ 3 տարի, ապրեցաւ
61 տարի:

Մուղան Մուսղաֆա Գ, թագաւորեց
42 տարուան յամին 1757, նստաւ 17
տարուընէ քիչ մը պակաս, ապրեցաւ
58 տարի: Պարզեց Մէհէմէտի դրօշն
ընդդէմ Կատարինեայ Բ Ռուսաց կայս-
րուհւոյն մերթ յաղթելով ու մերթ յաղ-
թուելով: Մեռաւ բնական մահուամբ
յամին 1773:

Մուղան Ապտիւ-Համիտ Ա, որդի Ահ-
մետայ երրորդի, թագաւորեց 50 տա-
րուան յամին 1773, նստաւ 15 տարի և

8 ամիս ու 3 օր, ապրեցաւ գրեթէ 66 տա-
րի, Հաշտութիւն ըրաւ Ռուսաց հետ,
դարձեալ պատերազմ բացաւ Ռուսիոյ
և Աւստրիոյ դէմ, ու մեռաւ յամին 1789:

Մուղան Սէլիմ Գ, որդի Մուսղաֆա-
յի երրորդի, թագաւորեց 28 տարուան,
յամին 1789, նստաւ 18 տարի, ապրե-
ցաւ 47 տարի: Ուղեյով բարեկարգել
բանակը և վերցունել Եէնիշէրինբըր-
աթոսէն վար առին զինքն, ու փակե-
ցին յամին 1807, և երկրորդ տարին
սպաննեցին:

Մուղան Մուսղաֆա Գ, թագաւոր-
եց յամին 1807. քիչ ժամանակէն
պալատականը վար առին զինքը ու
խղճեցին Մահմուտայ հրամանաւն որ
անոր յաջորդեցի:

Մուղան Մահմուտ Բ, թագաւորեց
յամին 1808, շատ պատերազմներ ը-
րաւ Ռուսաց դէմ և գրեթէ միշտ կոր-
սընցուց: Եէնիշէրեաց անսանձութիւնը
յամին անցնելով, որոնք կ'ընդդիմանա-
լին զինուորական և քաղաքական վե-
րանորոգութեանց, որովք կ'ուզէր Մահ-
մուտ կենդանացունել Օսմանեան պե-
տութիւնը, զինու զօրութեամբ վերուց
զանոնք յամին 1826: իրեն ժամանակն
Յունաստան բաժնուեցաւ Օսմանեան
կայսրութենէն և առանձին թագաւոր-
ութիւն եղաւ արևմտեան մեծ տէրու-
թեանց պաշտպանութեամբը: Ռուսիոյ
հետ այլևայլ պատերազմներէն ետքը
հարկադրուեցաւ Մահմուտ յամին 1829
Ալքրիսնուպօլսի դաշնադրութիւնը կըն-
քել:

Քանի մը կուսակալ փաշաներ ալ
ապստամբեցան Մահմուտայ իշխանու-
թեանը դէմ: Արդէն Ալի փաշա Եանեսա-
յի զըլու քաշեց ու պատերազմաւ հա-
կառակ կեցաւ թագաւորին հրամա-
նացը: Մէհէմէտ Ալի փաշա Եդիպտո-
սի թօթուեց Մահմուտայ հպատակու-
թիւնն ու ինքնիշխան թագաւորեց և
տիրեց Ասորոց յամին 1831, Մահմուտ
ստիպուեցաւ ինդրելու Ռուսիոյ օգնու-

թիւնը, որուն հետ կնքեց Հիւնքերա-
խակէլէսիի դաշինքը: Մէհէմմէտ Ալիի
դէմ պատերազմն անյաջող գնաց և Նէ-
ղիպայ պարտութիւնն վտանդի մէջ
դրաւ Օսմանեան ինքնակալութիւնը:
Մահմուտայ մահը վրայ հասնելով յա-
մին 1839, ամենայն ինչ անստուգու-
թեան մէջ մնաց:

Մուղան Ապտիւլ-Մէհիտ, անդրա-
նիկ որդին Մահմուտայ յաջորդեց հօրը
յամին 1839 յուլիսի 2, 'ի հասակի 16
տարուան, և թագաւորեց 22 տարի:
Եւրոպական տէրութիւնք միջամտելով
ընդդէմ փաշային Եղիպտոսի, նորէն Ա-
սորիքը ետ դարձուցին առ Օսմանեան
պետութիւնն յամին 1840, ետքէն
պաշտպանեցին Թուրքիան ընդդէմ Նո-
րանոր յարձակմանց Ռուսիոյ՝ բանալով
Ղրիմու պատերազմն յամին 1854, և
դաշինք գնեցով 'ի Բարիզ յամին 1856:

Մուղան Ապտիւլ-Ազիզ, երկրորդ որ-
դին Մահմուտայ յաջորդեց եղբօրն յա-
մին 1861 յունիսի 25, 'ի հասակի 31
տարուան, ու 'ի սկզբան շատ զեղեցիկ
յոյսեր կու տար՝ որոնք չստուգուեցան:

Բարիզու համալսարնական Արուես-
տահանդիսին առթիւ յամին 1867, Ա-
պտիւլ-Ազիզ Եւրոպական վեհապետաց
այցելութեան գնաց: Նախ Գաղղիա,
ետքն Անգղիա, Գերմանիա ու Աւստրիա,
և փոխադարձ ընդունեցաւ 'ի կոստան-
դնուպօլիս այցելութիւնք կայսրուհոյն
Գաղղիոյ, կայսերն Աւստրիոյ, Անգղիոյ
թագաժառանգին, Գերմանիոյ կայսե-
րական թագաժառանգին և ուրիշ թա-

գաւորականաց և իշխանաւորաց, Սա-
կայն տէրութիւնն հետզհետէ անջքանա-
լով իր անկարգ կառավարութեամբն,
անցեալ մայիսի վերջերը զինքը վար
ձգեցին աթոռէն՝ ճիշդ կոստանդնու-
պօլի առման դարեդարձին երկրորդ
օրը: Իրեն բնակութեանը համար նշա-
նակուած պալատն մէջ գահընկեցու-
թեանէն քանի մը օր ետև Ապտիւլ-Ազիզ
ինքը զինքն սպաննեց՝ մկրատով երակ-
ները բանալով 2 յունիսի 1876:

Մուղան Մուրատ Ե, անդրանիկ որ-
դի Ապտիւլ-Մէհիտի, յաջորդեց իր հօ-
րեղբօրը 'ի հասակի 36 տարուան: Բայց
դահակալութենէն տասն օր ետքը վրան
անբուժելի հիւանդութիւն մը եկաւ, և
օրէ օր աւելի ծանրացաւ, որով անկա-
րող համարուեցաւ թագաւորելու. ա-
նոր համար երեք ամիսէն ետքը վար
առնուեցաւ աթոռէն 31 օգոստոսի
1876:

Մուղան Ապտիւլ-Համիտ Բ, երկրորդ
որդին Ապտիւլ-Մէհիտի, յաջորդեց իր
եղբօրն 'ի հասակի 34 տարուան յամին
1876 օգոստոսի 31, և է երեսներորդ
չորրորդ Օսմանայ ցեղէն, և քսաներորդ
ուխերորդ սկսեալ կոստանդնուպօլիս
առմանէն:

Թուրքիոյ արքայական ցեղը, որուն
նախահայրն է Օսման Ա, որ հաստա-
տեց թագաւորութիւնը Գոնեայի մէջ
յամին 1299, կը տևէ 577 տարուա-
նէ 'ի վեր, իսկ թագաւորութեան ա-
թոռն կոստանդնուպօլիս փոխադրուե-
լէն 'ի վեր 423 տարի է:

ՔԱՂԱՔԱՆԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ ԹՈՒՐԻՔԻՈՑ

Օսմանեան պետութիւնն ըստ երից մասանց աշխարհի, որոնց մէջ կը տարա-
ժուի, երեք մեծամեծ մասունք կը բաժնուի. Եւրոպական մասը կ'ըսուի Ռուսի-
լի, ասիականն՝ Անատոլու, և ասորիկեանն ըստ զանազանութեան գաւառացն
զանազան անուն ունի: Եւ անմիջական կալուածներն ըստ արդի կարգադրու-